

1950'Lİ YILLARIN KARİKATÜRLERİNDE POLİTİKACI İMGESİ*

Yasin KAYIŞ**

Özet

Türkiye’de çok partili yaşama geçiş, yeni bir politikacı tipini de beraberinde getirdi. Seçimlerin birer formalitenin ötesine geçmesiyle birlikte, adaylar seçilebilmek için seçmenlerini ikna etmek ve böylece rakiplerine fark atmak kaygısına düştüler. Bu durum yapılan propagandaları kimi zaman uygulanabilirlikle, ülke çıkarlarıyla ve akılcılıkla çelişkili hale getirdi. Politikacılar zamanla, iktidarı elde etmek veya elde tutmak amacıyla her türlü demagojiye başvurabilecek imgeler haline dönüştüler.

Aynı yıllarda Türk karikatür sanatı büyük bir değişim içerisindeydi. Tek parti otoritesinin yumuşadığı ve muhalif bir partinin seçimlerle iş başına gelebildiği bir süreçte; karikatürcüler, karikatür sanatının özündeki eleştirel yaklaşımı çizgilerine yansıtılabildiler. Muhalif bir yaklaşımla pek çok siyasi konu eleştirildi. Özellikle 1950’lerin ikinci yarısından itibaren de yeni politikacı tipi, eleştiri konuları arasına girdi. Bunda, siyasi gelişmelerin ortaya çıkardığı hayal kırıklığının yanı sıra Türk karikatür sanatının kendi içindeki dönüşümün tamamlanmış olması da etkiliydi.

Anahtar Kelimeler: Karikatür, Demokrat Parti, 50 Kuşak, Çizgide Mizah.

THE IMAGE OF POLITICIANS IN 1950’S CARTOONS

Abstract

The transition to a multiparty system in Turkey has brought a new type of politician along with it. Ever since election became more than mere formality, the candidates have been concerned about persuading the electorates so they could beat their rivals. It sometimes ment their rhetoric is in contradiction to applicability, national interests and rationalism. In time, politicians have turned into images that can apply and demogogical way to be able to get and keep power.

The art of Turkish cartoon was also in metamorphosis during these years. Caricaturists could employ a critical approach, which is the essence of the art of cartoon itself, as the process of the loosening up of the single party era authority took place, and the opposition party turned up duty. So many political subjects have been criticised in a negative way. A new type of politician has taken it’s place as a matter for criticism especially since the

* Bu makale, 2004 Yılında, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde savunulmuş “Demokrat Parti İktidarı Döneminde Siyasi Karikatür” başlıklı yüksek lisans tezi içindeki bir başlığın geliştirilmiş şeklidir.

** Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (yasinkayis@hotmail.com).

second half of the 1950's. It was because of disappointment with the progress of policy as well as the fact that the art of Turkish cartoon had completed it's own metamorphosis.

Key Words: *Cartoon, Democrat Party, Generation of 1950's, Honour with Line.*

Giriş

Türkiye’de II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından başlayan, 1946 yılında Demokrat Parti’nin kurulmasıyla da yeni bir ivme kazanan çok partili yaşama geçiş süreci, tek parti iktidarının belirlediği politik parametreleri kısa sürede sarsmış; o güne kadar Türk toplumunun pek de alışık olmadığı yasal-örgütlü rekabet anlayışını Türk siyasi yaşamına sokmuştu. Bu, o güne kadar birer formaliteden öteye geçemeyen seçimlerin yeni bir anlam kazanması, seçmenlerin de ülkenin geleceğini belirleyen temel faktörler arasına girmesi demektir.

O yılların Türkiye’sinde başlı başına bir devrim görünümündeki bu durumun yansıdığı 1950 seçimlerinde Türkiye gerçekten de kıran kırana bir siyasi yarışa sahne oldu. Seçmenlerini ikna etmeye çalışan siyasi partiler, politikacılar birbiri ardına vaatlerini sıraladılar. Bilindiği gibi 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde, ipi ilk göğüsleyen de Demokrat Parti oldu.

Görünüşte her şey olağandı. Çok partili yaşam, kurallarına göre işlemiş, iktidara talip olan partilerden biri halkın iradesiyle iş başına gelmişti. Bu yaklaşımla, yıllardır özlemi çekilen demokrasinin artık geldiği fikri hâkim oldu. 27 yıllık bir tek parti otoriterliğinden kurtulmanın coşkusu her yerde kendini hissettirdi.

Karikatür Sanatında Değişim; “50 Kuşağı” ve “Çizgide Mizah”

Siyasi alanda söz konusu gelişmeler yaşanırken, Türkiye’de köklü değişimlere sahne olan başka bir alan da karikatür sanatıydı. Bu değişimde tek parti otoriterliğinin yumuşamasının ve çok partili yaşama geçiş sürecinin önemli etkenler olduğu ileri sürülebilir. Çünkü yapısı ve tarihsel rolü gereği karikatür sanatı birçok sanat dalının aksine siyasi gelişmelerden hızla etkilenen sanat dallarının başında gelmektedir¹. Tıpkı güncel bir siyasi gelişmenin, bir sonraki gün yayımlanan gazete karikatürlerine yansması gibi, otoriter bir baskı havası veya demokratik bir atmosfer de karikatür sanatının tavrına ani olarak yansır. Nitekim 1945’ten sonraki yıllarda yaşanan siyasi gelişmelerin de bu doğrultuda olduğu ve karikatüre daha renkli bir hava kattığı görülür. Bu dönemde Türk karikatür sanatı, tek parti döneminde üzerine serpilen ölü toprağından yavaş yavaş sıyrılmıştır. Basına yönelik tutumun göreceli olarak yumuşaması, karikatürcüleri de nispeten rahatlatmış, ürkek adımlarla da olsa iç siyasi gelişmelere yönelik eleştirel yaklaşımlarını karikatürlerine yansıtmaya başlamışlardır.

1940’ların sonlarına doğru siyasi gelişmelerin yanı sıra bir başka etken de karikatür sanatındaki değişimi zorladı. Söz konusu yıllarda henüz bazıları çocuk denilebilecek yaşlarda olan Turhan Selçuk (d.1922), Semih Balcıoğlu (d.1928), Yalçın

¹ Ahmet Sipahioğlu, *Türk Grafik Mizahı (1923–1980)*, Dokuz Eylül yay., 1. baskı, İstanbul, 1999, s.62.

Çetin (d.1934), Ali Ulvi (d.1924), Ferruh Doğan (d.1932), Nehar Tüblek (d.1924), Oğuz Aral (d.1936) gibi pek çok genç karikatürcü sanat hayatlarına adım atmışlar; yaptıkları denemelerle Türk karikatür sanatına yeni bir şekil vermeye başlamışlardı. Cumhuriyetin yetiştirdiği ilk nesil içerisinde yer alan bu gençler, sanat hayatlarına ilk adımlarını tek parti otoriterliğinin yumuşamaya başladığı yıllarda attıklarından, kendilerinden önceki kuşakta yer alan Cemal Nadir, Ramiz Gökçe, Ratip Tahir Burak, Necmi Rıza Ayça gibi karikatürcülerin dolaylı ya da doğrudan yaşadıkları baskıları üzerlerinde hissetmemişler, iktidarı eleştirebilme konusunda daha gözü kara olabilmişlerdir. Böylece Türk karikatür sanatı, karikatür sanatının özündeki eleştirel yaklaşıma uzun bir aradan sonra bu karikatürcülerle yeniden kavuşmuştur.

Daha sonraki yıllarda “50 Kuşağı” olarak adlandırılan bu gençler arasında sanat hayatlarının ilk yıllarında belirgin bağlar yoktu. Aynı kökenlerden gelmelerine, değişik biçim ve çizgileri olmasına karşılık bu gençler arasında zamanla bağlar kuruldu. Birleştikleri bir ilke vardı: Birçoğunun sanat hayatlarının başında etkisinde kaldıkları Cemal Nadir ve Ramiz ekollerinin dışında, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Amerika’da çizgide mizah akımının başlıca temsilcileri olarak eserler veren Steinberg, Chaval, Flora, Bosch ve Mose gibi çizerlerin yaklaşımına uyarak çizgide mizah akımı yaratmak². Kendilerinden önceki kuşakların yazıya dayalı, yazı kaldırıldığında anlamsız kalan karikatürlerine karşın “50 Kuşağı”, “Çizgide Mizah”³ olarak adlandırılan; çizginin başlı başına anlam ifade ettiği, çizgi ile konunun bütünleştiği, “Yazısız” çizgilerin hâkim olduğu bir karikatür anlayışını benimsedi.

“50 Kuşağı”nın karikatüre getirdiği yeni anlayış, yalnızca biçimsel bir değişiklikle sınırlı kalmadı. Karikatür sanatında biçimin yanı sıra içerik bakımından da bir değişimi savundular. Osmanlı’dan beri süre gelen mizah ve karikatür anlayışına baş kaldırdılar. Bu gençlere göre; kişilerin fiziksel özelliklerini abartan, onlarla dalga geçen, kişilere endeksli “*iptidai manada*” karikatürlerin yerine; genel olarak insanın mizacını konu alan, kalıcı ve evrensel karikatürler yapmak mümkündü.

50’li yılların başlarında genç karikatürcüler arasında bir yandan sözü edilen bağlar kurulurken, diğer yandan siyasi koşulların etkisiyle büyük bir basın patlaması yaşanmış, bu patlama genç karikatürcülere gazetelerin kapılarını sonuna kadar açmıştı. Henüz üslupları netleşmemiş bu gençler, gazetelerde yer edinebilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için kıran kırana bir rekabete giriştiler⁴. İlk eserlerin ürkek adımlara benzediği görülse de bu kuşağın sanat anlayışı 50’li yılların ikinci yarısından itibaren olgunlaşmış; “50 Kuşağı”nın üyeleri söz konusu yıllarda hem günlük gazetelerde hem de bir araya geldikleri dergilerde ölümsüz eserler vermiş ve Türk karikatür sanatının rotasını değiştirmişlerdir.

² Hıfzı Topuz, *Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü*, İnkılap yay., 1. baskı, İstanbul, 1997, s.235.

³ “Çizgide Mizah” akımı hakkında bkz. Ahmet Sipahioğlu, *a.g.e.*, s.s.75-76; Sezer Tansuğ, “Çizgiyle Mizah”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı:34 (Eylül 1983), s.87.

⁴ Ferit Öngören, “Türk Mizah ve Karikatürü”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, V, s.s.1439-1440; Semih Balcıoğlu, *Önce Çizdim, Sonra Yazdım*, YKY yay., 3. baskı, İstanbul, 2003, s.101.

“50 Kuşağı”nın Siyasi Karikatür Anlayışı

“50 Kuşağı”nın karikatürlerindeki konu yelpazesi oldukça geniştir. “İnsan”ı ve içinde yaşadığı evreni tüm çelişkileriyle ele aldılar. “İnsan”ı ilgilendiren her şey gibi siyaset de karikatürlerinin doğal bir konusuydu. Ancak bu konu “insan”ın dünyasındaki ağırlığıyla karikatürlere yansdı.

50’li yılların başlarında siyasi ortam, siyasi karikatür açısından son derece uygundu. 1946’da çok partili yaşama geçilmiş, 1950’de yapılan seçimlerle 27 yıllık tek parti yönetimi son bulmuştu. Ülkenin her yerinde demokrasi havası hâkimdi. Hemen herkes, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını düşünüyordu. Basının büyük kısmı da bayram havasındaydı.

Bu süreçte karikatürcüler de genel havanın etkisine girmişlerdi. Onlar da geldiğine inanılan demokrasinin verdiği güvenle fırçalarına sarıldılar. Eski kuşak karikatürcülerden Ratip Tahir Burak iktidara saldırıp, CHP ve İnönü’yü yüceltirken; onunla aynı kuşaktan olan Ramiz, kendi dergisinde, artık yıkılmış olan, Tek Parti Yönetimi ve CHP’yle hesaplaşma içine girmişti. Bu, günlük gelişmelere ve kişilere endekslı bir yaklaşımdı.

Oysa aynı yıllarda genç karikatürcülerin yaklaşımı farklıydı. Onlar da siyasi karikatür çizmeye ve karikatür sanatının doğasındaki muhalif anlayışı açığa çıkarmaya eğilimliydi. Ancak bu basit anlamda kişilere ve partilere bağımlı bir muhalefet olmayacaktı. “50 Kuşağı”nın önderlerinden Turhan Selçuk 1952 yılında Yeni İstanbul gazetesinde yayımlanan bir makalesinde genç karikatürcülere yeni bir rota öneriyordu:

“Siyasi hadiseler gelip geçici gibi görünür ve biz karikatürcülerde, siyasi karikatürlerin ömrünün az olduğu kanaati vardır: Gazete basılır, yirmi dört saat yaşayan bir çeşit kelebekler gibi ertesi sabah ölür. Bu yanlış bir kanaattir. Mademki bugün siyasi hadiselerden kanunlar çıkarmak isteyen bir siyaset ilmi var ve mademki siyaset ne kadar değişik görünürse görünsün birbirine benzeyen hadiselerin perodik bir şekilde devamıdır; pekâlâ zamana mukavemet edebilecek karikatürler yapmak mümkündür. Fakat karikatür[ün] kuvvetini bu tarzda siyaseti gülünç etmek daha doğrusu [kişilerin] fiziki kusurlarını ele alıp terzîl etmeğe çalışmak tarzında anlarsak iptidai manasile karikatür ve muhalefet yapmış oluruz. Böyle karikatür yapan sanatkârın günlük yumurta satan dükkâncıdan farkı yoktur”⁵.

Daha sonraki yıllarda “50 Kuşağı”nın çizgilerine hâkim olacak bu bakış açısı, Osmanlı’dan beri süre gelen siyasi karikatür anlayışında adeta bir devrimdi. Selçuk kurumlardan çok kişilere bağlı Türk siyasal yaşamında kalıcı, evrensel ve partiler üstü bir muhalefet önermekteydi.

Henüz Cemal Nadir ve Ramiz etkisinden sıyrılamamış genç karikatürcüler için insanın mizacını konu alan, kalıcı ve evrensel karikatürler yapmak hedefi oldukça yüksek olsa da genç karikatürcüler 50’li yılların başlarından itibaren, bu arayış içerisine girdiler. İktidarda kim varsa onu eleştirmeye koyuldular. Çünkü iktidardan düşmüş ya

⁵ Turhan Selçuk, “Karikatür Nedir?”, *Yeni İstanbul*, 9 Kasım 1952.

da muhalefetteki bir partiyi eleştirmek kendilerini komik duruma düşürecekti⁶. Bu nedenle de o yıllarda merceklerinin altında Demokrat Parti vardı. Siyasi gelişmelerle yakından ilgilenip, eleştirilerini çizgilerine sıkça yansıtılar. Özellikle 1956 yılına kadar da partiler üstü bir muhalefet konusunda oldukça istikrarlı davranabildiler.

50 kuşağının başını çektiği bu partiler üstü muhalif karikatür çizgisinin ağlarına pek çok konu takıldı. Karikatürcüler dış politikadan gericiliğe, ekonomiden basın özgürlüğüne pek çok konuyu işlediler. Yeni siyasi gelişmelerin ortaya çıkardığı politikacı tipi ise karikatürcülerin üsluplarını geliştirmesine paralel olarak karikatürlerdeki yerini almaya başladı.

Çok Partili Yaşamın Ortaya Çıkardığı Yeni Politikacı Tipi

Çok partili yaşama geçişin ortaya çıkardığı politikacı tipine henüz çok erken denilebilecek bir tarihte, 1946 genel seçimleri öncesinde, Refik Halit Karay tarafından şu şekilde dikkat çekiliyordu:

“ [Mebusluk] Şimdiye kadar tek parti sisteminden dolayı bir kere hükümet listesine girdikten sonra (çantada keklik) sayılan artık hazır konacağımıza yüzde yüz emin olduğumuz ikebal yerlerinden değildir. Gerçek seçim akla gelmeyecek, hatta akıl almayacak sürprizlerle, beklenmedik neticelerle dolu bulunduğundan son dakikaya kadar-velev nüfuzlu en şöhretli şahsiyetlerden olsun-kimse mebus çıkacağına güvenemez; her hangi partinin namzedleri arasına girse de yine başına ne geleceğini bilemez.

...

Bu böyle olduğuna göre mebus seçilmek, mebusluk etmek işi bir meslek haline geliyor demektir... Önce intibap dairenizde kendinizi tanıtmamız, sevdirmemiz, faydalı işler başarmamız hükümetle halk arasında ara bulmağa çalışmamız, vadetmeği bilmemiz, vaidlerimizi az çok tutmamız yabut tutar görünmemiz şarttır. Somurtkanlık, kayıtsızlık, uzak duruş, tembellik ile maksada ulaşamazsınız... Demek ki yavaş yavaş bizde de kendiliğinden tasfiyeye uğrayarak her yerde olduğu gibi bir ‘mebus tipi’ çıkacaktır. Tek partinin Hüküm sürdüğü devrede o tip ile memur veya emekli tipi birbirine karışır, ancak serbes seçim mebus tipine vücut verir”⁷.

Karay yazısında yeni politikacı tipinin olumlu yönlerini öne çıkarsa da karikatürcüler daha 1946 seçimleri döneminde bu yeni tipin komik yönlerini karikatürlerinde yansıtmaya başlamışlardı bile.

1946 seçimleriyle başlayan çok partili seçim mücadelesi yeni politikacı tipini gündend güne daha belirgin hale getirdi. 1950 seçimleri bu tipin iyice netleştiği bir süreçti. 1950 genel seçimlerinde, seçim yarışı bazı yerlerde öyle hızlandı ki adaylar; halk kalabalıklarının sempatisini kazanmak ve popüler olabilmek adına kimi zaman ülke

⁶ Söz konusu yıllarda bu durum CHP’ye yönelik karikatürler açısından değerlendirilmelidir. Geçmiş yıllardaki tek parti yönetimini ve artık muhalefete düşmüş CHP’yi eleştiren karikatürcü ve yayıncılar başlarda yoğun ilgi görseler de iktidar yerine, artık muhalefete düşmüş bir partiye yüklendikleri için kısa sürede çekici olmaktan uzaklaşmışlar ve ömürlerini tamamlamışlardır.

⁷ Refik Halid Karay, “Mebus Tipi”, *Akşam*, 19 Haziran 1946.

yararına olmasa bile seçmenlerin istekleriyle örtüşen vaatleri ileri sürmekten çekinmediler⁸.

1950'li yılların ilk yarısında, Demokrat Parti, gerek söylemleri gerek uygulamalarıyla çok partili yaşama geçişle demokrasiye geçişin eşzamanlı olmayabileceğini gösterdi. Her şeyden önce, demokratların demokrasi anlayışları kendileri dışında kalanlar gibi oldukça hamdı⁹. Buna bağlı olarak getirdikleri demokrasi de biçimsel bir demokrasiden öteye geçemedi. Bu biçimsel demokrasi anlayışına göre demokrasi sadece seçimlerde kazanılan oylarla sağlanmış kabul ediliyordu¹⁰. Seçimleri kazananın her uygulaması “*milli irade*”ye dayandığı için “*meşru*”duydu. Eğer halk yöneticilerin uygulamalarını beğenmezse bir sonraki seçimlerde bunu ortaya koyardı. Halk ikna edildiği sürece de sorun yoktu.

Demokratların, çok partili sistemin nimetlerinden yararlanarak iktidara gelmelerine rağmen aslında tek parti formasyonuna sahip olmaları da “*çarpık demokrasi*” oluşumunda önemli bir çelişkiydi. Kurucuların hepsi, tek parti döneminde milletvekilliği yapmış kişilerden oluşuyordu. Doğal olarak da siyasi birikimlerinin büyük bir kısmı tek parti dönemine dayanmaktaydı. Milletvekilleri de onlardan farklı değildi. Her ne kadar, farklı kökenlerden gelmiş olsalar bile; onlar da tek parti döneminin dediği dedik, asık suratlı milletvekilinden başka bir politikacı tipi tanımamışlardı¹¹.

Tek parti sisteminden çok partili sisteme geçiş çelişkilerinin ortaya çıkardığı politikacı tipi de işte tam bu noktada karşımıza çıkar. Zira salt seçimlere endeksli bir “*demokrasi*”de politikacının iyisi, yaptığı yararlı uygulamalardan çok kazandığı oylarla belirlenmekteydi. “*İyi Politikacı*” olmak için “*oyları kapmak*” gerekmekteydi. Aslında söz konusu yaklaşım sadece iktidardakilere has bir tutum da değildi. Durum, muhalefetteki politikacılar açısından da aynıydı. Zira onların da çok partili sisteme ayak uydurmada iktidardakilere daha başarılı oldukları söylenemez. Bu da tek parti formasyonuna sahip, ancak yine de oyunu çok partili sistemin kurallarına göre oynamak zorunda kalan partiler üstü tek bir politikacı tipini ortaya çıkarmaktaydı. Bu tip de partiler üstü ve evrensel karikatür yapmak isteyen “*50 Kuşak*” için biçilmiş kaftandı.

Yeni Politikacı Tipinin Karikatürlere Yansıması

Çok partili yaşama geçişin ortaya çıkardığı yeni politikacı tipi, 1946 seçimleri döneminden itibaren karikatürlere yansımaya başlamıştı. Ancak hem bu tipin henüz yeterince netleşmemesi hem de Türk karikatür sanatındaki değişim sancıları nedeniyle

⁸ Örneğin; CHP'nin ormanları koruma konusunda takındığı kararlı tutum, İçel'de DP adayı Refik Koraltan tarafından “*Dağ sizİN, orman sizİN, el ne karışır?*” sloganıyla eleştiriliyor, DP'nin iktidara gelmesiyle orman talanına göz yumulacağı ima ediliyordu. Aynı seçim bölgesinde Refik Koraltan'a karşı mücadele edip seçimi kaybeden CHP adayı Süreyya Anamur ise “*Beni Koraltan değil, keçiler mağlup etti*” sözleriyle popülist propagandanın doğurduğu sonuçtan dert yanıyordu: Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.s.483–484.

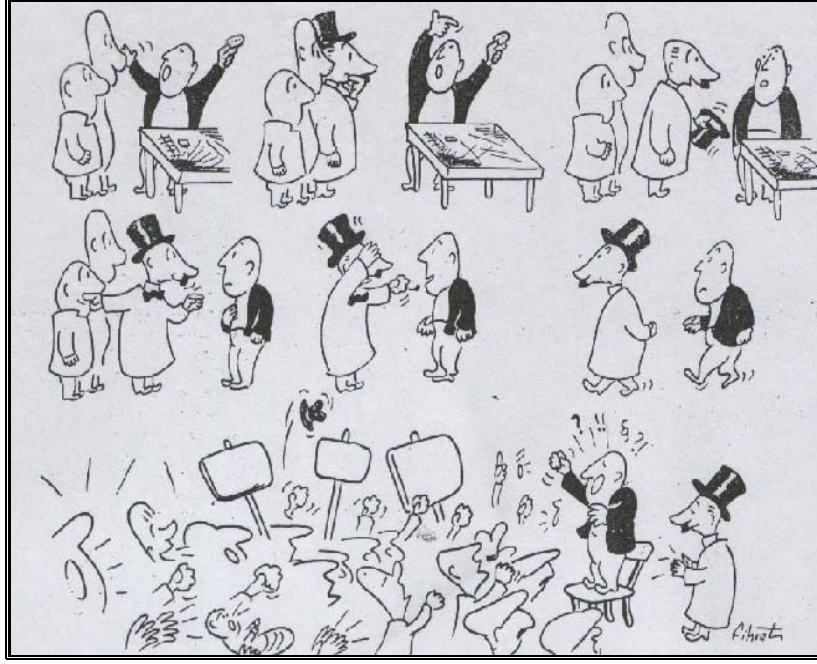
⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak yay., 2. baskı, İstanbul, 1992, s.134

¹⁰ Cem Eroğul, *Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi*, İmge yay., 4. baskı, İstanbul, 2003, s.279.

¹¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)*, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), Bilgi yay., 2. Baskı, İstanbul, 1991, s.41.

1950'lerin ikinci yarısına kadar karikatürlerde dikkat çekici bir yer edindiğini söylemek mümkün değildir.

1950'lerin ikinci yarısından itibaren bir yandan siyasi gelişmelerin etkisi, diğer yandan "50 Kuşağı"nın çizgisini netleştirmesi sonucunda politikacı tipinin karikatürlerde ön plana çıkmaya başladığı görülür.

İşporta ve Siyaset
41 Buçuk, I/12 (22 Kasım 1952).

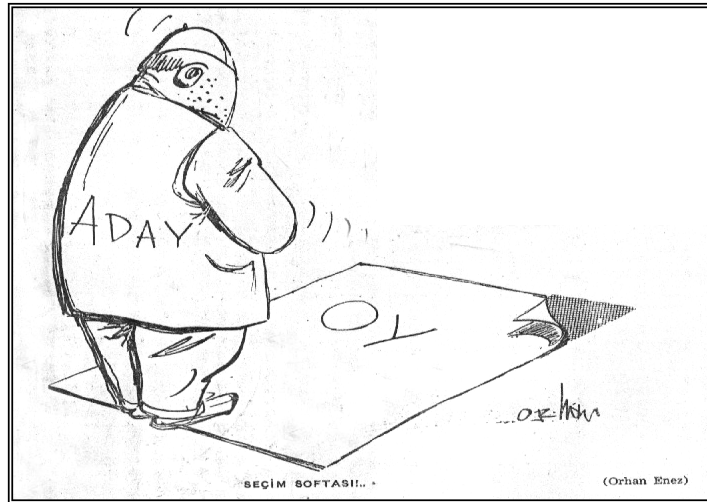
**Yeni politikacı tipinin karikatürlerde ilk boy gösterdiği yerlerden biri
"50 Kuşağı"nın ilk dergisi olan 41 Buçuk'tu.**

Söz konusu yıllarda karikatüre yansıyan politikacı tipine bakıldığında, siyasi yaşamda görülen büyük bir hayal kırıklığının yansımasıyla karşılaşılır. Bu tarz karikatürler genel olarak değerlendirildiğinde politikacı tipinin politika anlayışını şöyle özetlemek mümkündür: Politikacı her şeyden önce iyi bir demagog olmalıdır. Asıl hedef oy toplamaktır. Oyları toplamak için ise her yol "mubah"tır. Politikacı rakiplerine fark atabilmek için daha popüler ve ikna edici olmak zorundadır. Söylediklerinin uygulanabilirliğinden çok halkın aklına yatması önemlidir. Aksi halde ağzıyla kuş tutsa bile iktidara gelemes. Halkın ikna edilmesi için de "pembe yalanlar" söylemek politikanın cilvesidir. Halk ikna edildikten sonra gerisi kolaydır. Yetkiyi eline geçiren, nasıl olsa iktidarını "halkın iradesi" ne dayandığı için bildiğini okumakta serbesttir.

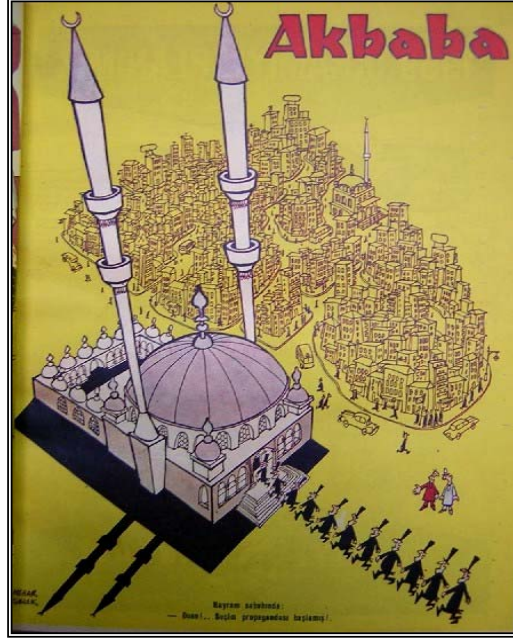
İntihap dairesinde bir karşılama töreni.
Zati muhterem adaylığında bol keseden vaat etmişti..
Siyasi Halk Gazetesi, 19 Ocak 1957.

Yeni politikacı tipi sadece “50 Kuşağı”nın karikatürlerine konu olmadı. Ratip Tahir Burak’ın çizgileriyle, bir politikacının zor anları.

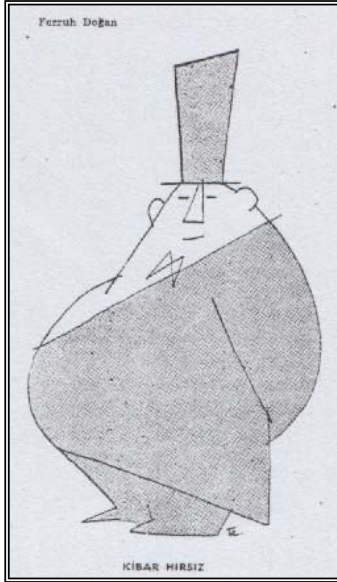

Seçim softası.
Akbaba, V/107 (1 Nisan 1954)

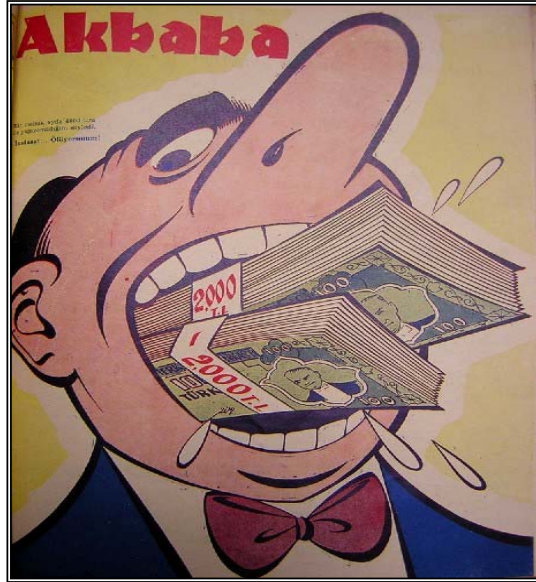
Politikacıların dindar görünerek oy
avcılığı yapmaları,
karikatürcülerin vazgeçilmez eleştiri
konularından
biriydi.

Bayram sabahında:
-Ooo!.. Seçim propagandası başlamış!..
Akbaba, XV/369 (9 Nisan 1959)

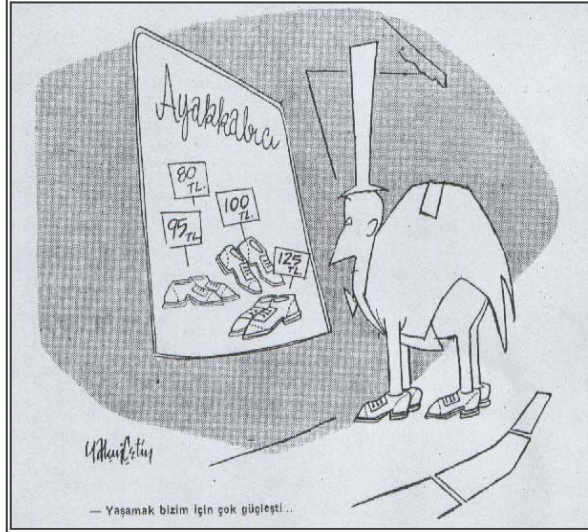
Kibar hırsız.
Dolmuş, IV/93 (16 Ekim 1957)

Bir mebus ayda 4000 lira ile yaşayamadığını söyledi!..
İmndaat!.. Ölüyorum!
Akbaba, VIII/195 (7 Aralık 1955)

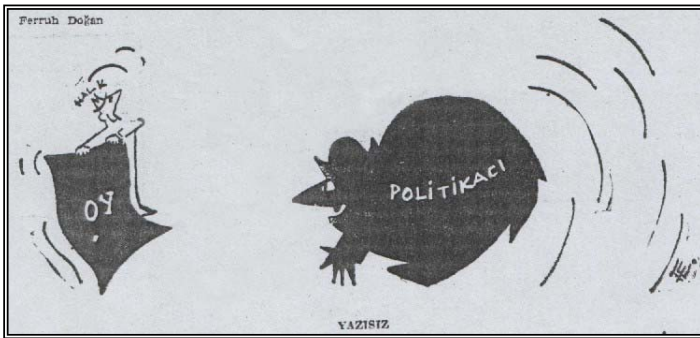
Mebus maaşları arttı...
Taş-Karikatür, I/9 (18 Şubat 1959)

- Yaşamak bizim için çok güçleşti!..
Akbaba, XIV/351 (4 Aralık 1958)

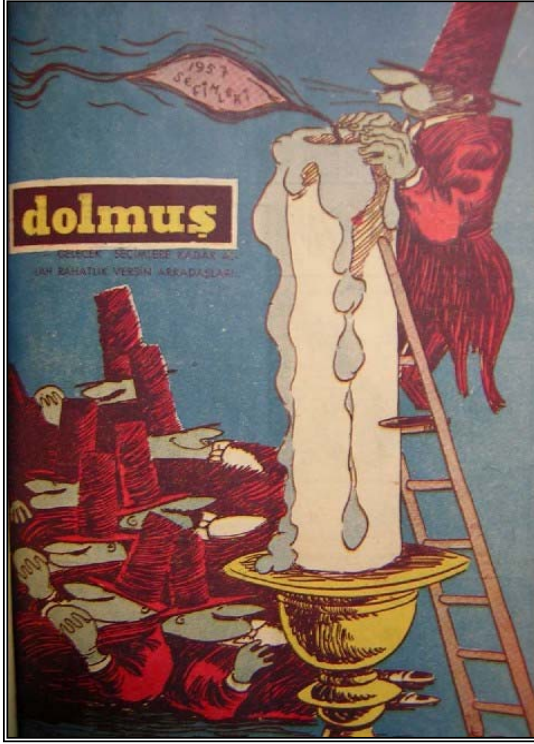
Milletvekillerinin, seçmenlerinden çok kendi maddi yükselişlerini sağlamaya çalışmaları da karikatürcülerin en iğneleyici fırça darbelerine konu oluyordu.

Karikatürlere yansıyan politikacı tipi, ilk bakışta ayırt edici biçimsel özelliklere de sahipti. Genellikle silindirik şapkalı, fraklı ve papyonlu olarak çiziliyordu. Siyasi yaşamdaki erkek egemen yapıya paralel olarak daima erkekti. Çoğunlukla hangi partiye mensup olduğu belli değildi. Çünkü karikatürcülere göre "O", partiler değişse de değişmeyecek özelliklere sahip, ikiyüzlü, kaypak, koltuk düşkünü, oy avcısı bir yaratıktı. Hangi parti iktidara gelirse gelsin sosyal yaşamın getirdiği çelişkiler sürdükçe, "O" yaşamaya devam edecekti.

Dolmuş, V/93 (16 Ekim 1957)

Karikatürcülere göre politikacılar en çok seçim dönemlerinde yoruluyorlardı.

—Gelecek seçimlere kadar Allah rahatlık versin arkadaşlar...

Dolmuş, IV/95 (30 Ekim 1957)

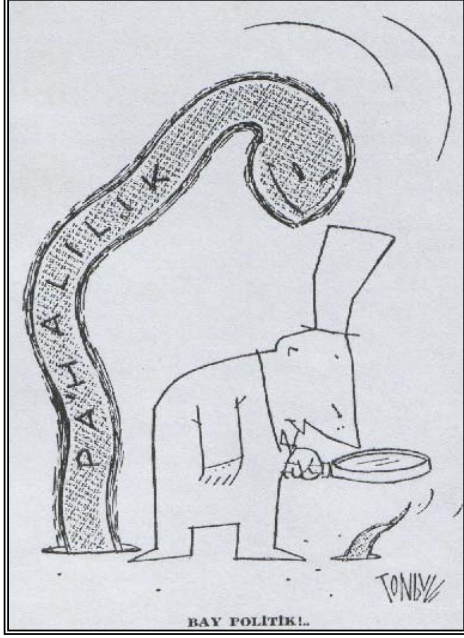
Karikatürcülere göre; Milletvekili adayları seçim döneminde o kadar çok yoruluyorlardı ki seçim sonrasında yorgunluktan, çalışacak halleri bile kalmıyordu.

1957 genel seçimlerinin ardından, yorgun düşmüş milletvekilleri bir sonraki seçime kadar sürecektir olan uykularına çekilmeye hazırlanıyorlar.

Karikatürcüleri böyle partiler üstü bir politikacı tipi çizmeye iten çeşitli etkenler vardı. Bunların ilki, somut olarak algıladıkları yeni politikacı tipiydi ve bunu görmezden gelmiyorlardı. İkinci olarak “50 Kuşak” baştan beri kalıcı ve evrensel karikatür yapma hevesindeydi ve ellerindeki “malzeme” buna son derece elverişliydi. Karikatürlerinde yansıttıkları politikacı tipi zaman ve mekândan soyutlandığında Türk demokrasi tarihi ya da az gelişmiş ülkelerdeki şekilci demokrasiler genelinde düşünülebilir. Çünkü bu tipin hangi ülkede yaşadığı belli değildir. Aynı karikatür bir başka ülkede yayınlansa dahi ses getirebilir.

Karikatürcüleri böyle bir tip yaratmaya iten bir diğer etken ise iktidardan gelen baskıydı. Çünkü her türlü eleştiriyi kendisini yok etmeye yönelik bir saldırı olarak algılayan demokratlar bir süre sonra basını ve muhalefeti susturmanın yollarını aramaya başlamış, yasal düzenlemelerle de bunun hukuki zeminini oluşturmuşlardı. Basına yönelik baskı uygulamaları bir süre sonra karikatürcüleri de tehdit etmeye başlamış; davalar, dergi toplatmalar, soruşturmalar, kâğıt tahsisinde çıkarılan engeller birbirini kovalamıştı. Bu süreçte iki karikatürcü, Ratıp Tahir Burak ve Halim Büyükbulut, çizgilerinden ötürü hapse girmişti. Böyle bir ortamda doğrudan iktidarı hedef alan karikatürler çizmek son derece zordu. Karikatürcüler iktidarı ve politik yaşamı sembolik çizimlerle eleştirme yoluna girdiler. Bu bağlamda karikatürlere yansıyan

politikacı tipinin yerel bazda düşünüldüğünde iktidarı ve dönemin siyasi sorunlarını ifade ettiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Akbaba, XI/277(3 Temmuz 1957)

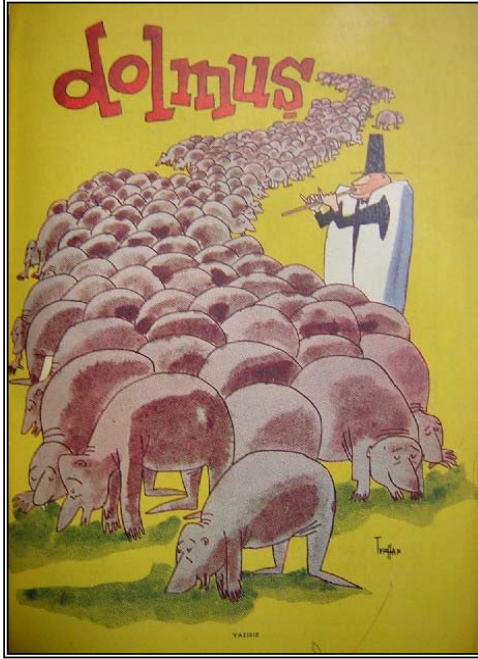
**Yeni tarz karikatür
yayınlamakta daima
temkinli davranan Akbaba
dergisinin sahibi Yusuf
Ziya Ortaç "50 Kuşağı"nın
etkisine kayıtsız
kalamamış, gecikerek de
olsa dergisinin sayfalarını
yeni politikacı tipine
açmıştı. 13 Haziran
1957'den itibaren "Bay
Politik" serisi Akbaba
dergisinde yer almaya
başladı.**

Turhan Selçuk ve "Politikacının Maceraları"

Çalışmaları "50 Kuşağı"nın oluşum ve gelişimine büyük katkılar sağlayan Turhan Selçuk, yeni politikacı tipinin çizgiye yansıtılmasında da özel bir yere sahipti.

Selçuk, 50'li yıllar boyunca pek çok yayında birden çalıştı. Ortaklarıyla birlikte *41 Buçuk*, *Dolmuş*, *Karikatür* ve *Taş-Karikatür* dergilerini çıkardı. *Yeni İstanbul* ve *Milliyet* gazetelerinin yanı sıra aktüel ağırlıklı *Akis* dergisinde de karikatürler çizdi. 50'li yılların ikinci yarısından itibaren çizmeye başladığı "Politikacının Maceraları" başlıklı karikatürlerini de gittiği her yere peşinden sürükledi. Ne var ki Selçuk, karikatürlerinde sadece politikacıyı eleştirmekle kalmadı. Bu politikacı tipini oluşturan toplumsal yapıya da isyan etti. Sanatçıya göre, bu yapı devam ettiği sürece, baştaki politikacıların değişmesi biçimsel bir değişiklikten öteye gitmeyecekti.

Selçuk, 1959'da yayımladığı "140 Karikatür" adlı albümünün 3. bölümünü de sadece politikacı tipine ayırdı. Albümün toplam üç bölümden oluştuğu göz önüne alınırsa, Selçuk'un "Politikacının Maceraları"na ne kadar önem verdiği daha net anlaşılabilir. Söz konusu bölümün ilk sayfasında Montandré'den yapılan bir alıntı ise Selçuk'un anlatmak istediklerini oldukça net biçimde özetler: "Birtakım adamlar, omuzlarımızda taşıdığımız için büyüktürler."

Dolmuş, I/18 (3 Mayıs 1956)

Politikacının maceraları.

Yerli Malı Politikacı.
Dolmuş, I/5 (2 Şubat 1956)

Dolmuş, III/61 (28 Şubat 1957)
Turhan Selçuk, 140 Karikatür,
Milliyet yay.,[1959]

Sonuç

50'li yıllarda en can alıcı örnekleri sergilenen “politikacı karikatürleri”, biçimsel değişikliklere uğrasa da sonraki yıllarda da yaşamaya devam etti. Bu karikatürleri, karikatürcülerin ülkedeki demokrasiyi algılayış biçimlerinin bir yansıması ve algıladıkları “çarpık demokrasi”ye koydukları teşhisin renkli birer parçası olarak görmek gerekir.

Çizilen politikacı karikatürleri değerlendirilirken, yalnızca mevcut siyasal yapının ve politikacı tipinin değil, toplumun da eleştirildiği göze çarpar. Bu tarzda çizilen pek çok karikatüre göre politikacıdan önce değişmesi gereken şey, bu politikacı tipini doğuran ve yaşatan toplumsal yapıydı. Bu bağlamda söz konusu karikatürler siyasal karikatür niteliklerinin yanında birer sosyal karikatür olma özelliğine de sahiptirler.

Karikatürcüler sadece eleştirmek için, hiç olmayan bir çarpıklık icat etmiş değillerdir. Aksine 1950'li yıllardaki siyasal gelişmeler, onları bu doğrultuda karikatürler çizmeye itmiştir. 1950 ve 1954 seçimlerine oranla 1957 seçimlerine katılım oranındaki ani düşüş; yaşanan hayal kırıklığının sadece karikatürcülerle sınırlı kalmadığının da bir göstergesidir. 1950 genel seçimine katılım oranı %89, 1954 genel seçimine katılım oranı % 88 iken, 1957 seçimine katılım oranı ani bir düşüşle %76'ya gerilemiştir¹². Yani 1957 yılında seçmenlerin azımsanamayacak bir bölümü mevcut siyasi yapıdan, seçimlerden ve politikacılardan umudunu kesmiştir. Bu durum, siyasi gelişmelerin doğurduğu hayal kırıklığını ve karikatürcülerin politik eleştirilerinin, toplumun en azından bir bölümünün algılamalarıyla örtüşüğünü gösterir.

Söz konusu karikatürlerin, okuyucuların siyasal bilincinin şekillenmesinde ne derece etkin olduğunu söyleyebilmek ise ne yazık ki mümkün değildir. Bu noktada tüm iletişim etkinlikleri gibi karikatürün de okuyucuyu “ikenâ” etmede tek başına yeterli olmadığı ve insanların ideolojik yapılarının, inançlarının bir anda değişmeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır¹³. Yine de bu durum, karikatürcülerin 50'li yıllarda algıladıkları “Demokrasi”nin çarpıklıklarını görselleştirmekteki başarılarını gözgelemez.

KAYNAKÇA

I- Kitaplar

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak yay., 2. baskı, İstanbul, 1992.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.s.483–484.

BALCIOĞLU, Semih, *Önce Çizdim, Sonra Yazdım*, YKY yay., 3. baskı, İstanbul, 2003.

¹² Mete Tunçay, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Türkiye Tarihi*, IV(Çağdaş Türkiye 1908-1980), Cem yay., İstanbul 1995, s.182.

¹³ Haluk Şahin, “Siyasal Karikatür”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı:34 (Eylül 1983), s.82.

- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti-Taribi ve İdeolojisi*, İmge yay., 4. baskı, [ş.y.], İstanbul, 2003.
- SELÇUK, Turhan, *140 Karikatür*, Milliyet yay., [1959].
- SİPAHIOĞLU, Ahmet, *Türk Grafik Mizahı (1923-1980)*, Dokuz Eylül yay., 1. baskı, İstanbul, 1999.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)*, II (DP'nin Altın Yılları,1950-1954), Bilgi yay., 2. Baskı, İstanbul, 1991.
- TOPUZ, Hıfzı, *Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü*, İnkılap yay., 1. baskı, İstanbul, 1997.

II- Makaleler

- KARAY, Refik Halid, “Mebus Tipi”, *Akşam*, 19 Haziran 1946.
- ÖNGÖREN, Ferit, “Türk Mizah ve Karikatürü”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, V, s.s.1426–1432.
- SELÇUK, Turhan, “Karikatür Nedir?”, *Yeni İstanbul*, 9 Kasım 1952.
- ŞAHİN, Haluk, “Siyasal Karikatür”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı:34 (Eylül 1983), s.82.
- TANSUĞ, Sezer, “Çizgiyle Mizah”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı:34 (Eylül 1983), s.87.
- TUNÇAY, Mete, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Türkiye Tarihi*, IV(Çağdaş Türkiye 1908-1980), Cem yay., İstanbul 1995, s.s.179-187.

III- Gazete ve Dergiler

- 41 Buçuk* (İstanbul)
- Akbaba* (İstanbul)
- Dolmuş* (İstanbul)
- Siyasi Halk Gazetesi* (İstanbul)
- Taş-Karikatür* (İstanbul)